

DİVANE MEHMET ÇELEBİ'NİN MÜTEKERRİR MÜSEDDESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Derya Ersöz

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü

ÖZET

Hz. Mevlana'nın soyundan gelen Divane Mehmet Çelebi, Afyon Mevlevihanesi'nin şeyhi olup Mevleviliğin ikinci kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bektaşiliğe ve Şiiliğe yakın olduğu düşünülen şairi ve fikirlerini anlayabilmenin en iyi yolu eserlerini incelemektir. Biz de bu sebeple şairin bir mütekerrir müseddesi üzerinde şerh metoduyla inceleme yapmaya ve bir sonuca ulaşmaya çalıştık.

Şiirin dayandığı temel fikir, Hz. Mevlana'nın da üzerinde sıkça durduğu vahdet fikridir. Şair, müseddesinde fikirlerini üç anlam tabakası halinde ortaya koymuştur. Bunlardan ilki dünyevi bir aşkı, ikincisi bir müridin nefsi kaygılarını ve üçüncüsü ise Allah aşkıyla yanan bir aşğın hislerini dile getirir. Şiir, bu özelliği ile Fuzuli'nin şiirlerini hatırlatır. Nitekim mütekerrir müseddesin, mütekerrir beytindeki ikinci mısra da Fuzuli'den alınmıştır. Şair, şiirinde felek mazmunu üzerinden hareket etmiş ve her üç anlam tabakasında da feleğe, yani dünya tutkusuna olan sitemini ortaya koymuştur. Mütekerrir müseddesine genel olarak bakıldığında birinci bendin kulağa, ikinci bendin göze ve üçüncü bendin ise kalbe hitap ettiği görülür ki bunlar ilm'el, ayn'el ve Hakk'el yakın mertebelerine işaret etmektedir. Kuran-ı Kerim'de de bu üç mertebenin kulak, göz ve kalp şeklinde ifadesi bulunmaktadır. Dördüncü ve beşinci bentlerde şairin vahdete ulaştığını, Allah'a olan yolculuğun bitip Allah'taki yolculuğun başladığını düşünüyoruz. Bu açıdan bakıldığında tabakalaşmanın sadece muhtevada kalmayıp şeklen de tamamlandığı görülmektedir.

Bildiride, incelemeye çalışacağımız şiirden hareketle Divane Mehmet Çelebi'nin fikirlerinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Şairin Mevlevi şeyhi sıfatıyla tasavvufi bir şiir yazdığı göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmelere çeşitli eserlerden örneklerle birlikte dayanak olarak Kuran-ı Kerim'den bazı ayetler de gösterilecektir.

ABSTRACT

Divane Mehmet Çelebi, who is connected to the Mevlana's descendants through his family Mutahhara Hatun, is sheikh of the Afyon Mevlevi and is considered as the second founder of the Mevlevi Lodge. The best way to understand the ideas and poet himself, who is thought to be close to Bektashi and Shiism, is to examine the works of poet. We therefore review the method of the poet to make a commentary on *mütekerrir müseddes* and tried to reach a conclusion.

The poem is based on the basic idea of unity which is Hz. Mevlana also frequently emphasizes. The poet revealed his ideas in three semantic fields in this poem. The first of these expresses the earthly love, the second one is sensual concerns of a disciple, the third one is the love of a lover who is burning with love of God. Poetry, reminds Fuzuli with this feature. Thus the second line of repeating verse of *mütekerrir müseddes* is taken from Fuzuli. The poet moves over the fate imagery in his poem and reproaches the fate, indeed the passion for world in all three semantic fields. In overview of *mütekerrir müseddes*, the first versicle appeals to ear, the second versicle appeals to eyes and the third versicle appeals to the hearth. These sign to *ilm'el*, *ayn'el* and *Hakk'el yakîn*. These expressions do exist in Koran as ear, eye and hearth. In the fourth and fifth versicles, the poet has reached the unity, the journey through the God ends and the journey in God begins. From this point of view stratification is not observed only in contents but also in formally.

The paper will examine the ideas of Divane Mehmet Çelebi by evaluating his poetry. In view of the fact that the poet writes a Sufi poet as Sheikh of the Mevlevi, both examples from various belles-lettres and some versicles of Quran will be the basis of the extrapolations.

Giriş

“Bize kavuşmayı arzu etmeyen ve dünya hayatına razı olup onunla yetinenler ve ayetlerimizden gafil olanlar da vardır.” (YAZIR 2006, 172)

“İşte bunların, kazandıklarının karşılığı olarak varacakları yer ateştir.” (YAZIR 2006, 173)

Dünyevi tutkular, insanın insanca yaşamasına ve insani değerler üretmesine engel olurken onu öz cevherinden uzaklaştırmakta ve bu durum Kur'an-ı Kerim'de en büyük tehlike olarak gösterilmektedir. Nice Allah dostları, veliler ve peygamberler gelmiştir ki insanı bu türden tutkulardan korumak üzere nasihatlerde bulunmuşlardır. Bu nasihatler zaman zaman uyarı boyutuna ulaşmış, bu uyarılara kulak vermeyen toplumlar ise cezalandırılmışlardır.

Sultan Divani'nin mütekerrir müseddesini bu bilgiler ışığında ele almak ve sözleri üzerinde derin bir şekilde düşünmek gerekmektedir.

Mütekerrir Müseddes

Tinetünde yokdur ey gerdûn-ı dñn hergiz vefâ

Ehl-i 'aşkun cânına kıymakdasın sen dâ'imâ

Bî-terahhumsun zebûn-küşlük olupdur hû sanâ

İhtiyârunla idersün herkese cevri ü cefâ

Niçün eylersün 'aceb ey rûzgâr-ı bî-vefâ

'Âşıkı ma'sukdan ma'suku 'âşıkdan cüdâ

Ey alçak felek, mizacında asla vefa yoktur. Sen daima aşk ehlinin canına kıymaktasın. Merhametsizsin, zalimlik senin (kıblendir). İradenle herkese eziyet edersin. Ey vefasız rûzgâr acaba niçin âşığı maşuktan, maşuku âşıktan ayırırsın?

Beş bendlik, toplam otuz mısralık müseddesin, mütekerrir beytinin ikinci mısraı Fuzuli'den alınmıştır.

Eylemez halvet-serây-ı sırr-ı vahdet mahremi

'Âşıkı ma'sukdan ma'suku 'âşıkdan cüdâ (GÖLPINARLI 2005, 9)

Sultan Divani mütekerrir müseddesinde ayrılıktan şikâyet etmekte ve bunun vebalini feleğe yüklemektedir. Felek olarak adlandırılan dünya hayatının cazibesidir. Kuran'da, Ali İmran Suresi 14. ayette; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığmaları, salma atlar, davarlar, ekinler (YAZIR 2006, 52) şeklinde örnek verilen dünya nimetleri, bilinçli bir insanın elinde Allah'a yaklaşımda birer vasıta haline gelirken, bilinçsiz bir insan için aldatıcı birer tuzaktır. Feleğin alçak olarak nitelendirilmesinin sebeplerinden biri bu özelliğidir. Sultan Divani, feleğin aldatıcı özelliğinin mizacından yani yaratılışından kaynaklandığını belirtir ki, bu da Allah'ın bu nimetleri kötüyü iyiden ayırt etmek için yarattığını gösterir. Tuzağa düşmüş, dünya nimetlerine aldanmış, onları sadece bir araç görmeyip amaç haline getirmiş bir insan için bu nimetler en büyük vefasızlık örnekleridir. Sonsuz olan insana, dünya nimetleri en fazla bir ömürlük geçici birer menfaattir. Bir gün gelecek ve onu terk edecektir. Nitekim Kuran'ı Kerimde, Şura Suresi 36. ayette;

“Size verilen herhangi bir şey sadece dünya hayatının geçici bir menfaatidir. Allah katında bulunanlar ise iman edip sadece Rablerine güvenen kimseler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır” (YAZIR 2006, 303)

buyrulmaktadır.

Allah’a kavuşmak için yanıp tutuşan ve kavuştuğunda gerçek can bulacağına inanan âşık için dünya hayatı, maşukuna kavuşması yolunda en büyük engeldir. Allah’tan ayrı koyduğu her an onun canına kıymakta ve aşığın feryadını duyanlar için merhametsiz ve zalim bir görünümlü sergilemektedir.

Şefkatün yok kimseye budur hemîşe dikkatün

Şerre bâ’issün inen hayra değıldür niyyetün

Gerçi ma’lûm oldı erbâb-ı dile mâhiyyetün

Fikrolunmaz hergiz anlanmaz senün bû hâletün

Niçün eylersün ‘aceb ey rüzgâr-ı bî-vefâ

‘Âşıkı ma’şukdan ma’şuku ‘âşıkdan cüdâ

Kimseye şefkatın yoktur, dikkatin her zaman budur. Niyetin hayra değil, şerre sebep (olursun). Mahiyetin gönül ehline malum oldu gerçi (ama) senin bu halin herkesçe düşünülmez, anlaşılmaz. Ey vefasız rüzgâr acaba niçin âşığı maşuktan, maşuku âşıktan ayırırsın?

Felek bu aldatıcı haliyle kimseye şefkat göstermez. Görevi icabı insanı Allah’tan uzaklaştırmak ister. Gönül ehli; yani nefsi terbiye olmuş olgun kişi için bu aldatış etkili olmasa da, henüz nefis terbiyesi ile meşgul bir salık için bir tehlikedir. Dünyanın cazibesi insanın nefsinde hitap ederken, insan ruhu Allah’a yönelme eğilimindedir. Böylece insan iki zıt çekim arasında dengede ve seçim yapmak üzere hür bırakılmıştır. İnsanı sorumlu kılan da budur. İnsan ruhu yaratıcısını bulabilecek kabiliyette yaratılmıştır. Ruh, insanı vicdanı yoluyla doğruya ve güzele yönlendirmek ister. Sağduyu olarak isimlendirilen bu sese kulak veren insan Allah’a yaklaşmaya başlar. Bu durumda dünya cazibesi uzaklaşmak istenen, kötü bir mefhum olur ki Sultan Divani’nin de dile getirdiği budur. Allah’a yaklaşmakta olan, o yola eğilim göstermiş bir insanın nefsi arzuları bir anda kaybolmuş mudur? Şüphesiz ki hayır! Fakat bu arzular gittikçe gücünü kaybetmekte ve Allah’tan gelen destek artmaktadır. Böylece

sıhhatli bir düşünce sistemine kavuşan insan dünya cazibesinin çirkin yüzünü görerek, ondan olabildiğince çabuk kurtulmaya çalışır. Felekten şikâyet bu halin sonucudur.

Sultan Divani tevhit ehli olup söylediklerini birebir yaşamış biridir. Aslında dünya cazibesi ile olan mücadelesi sona ermiştir. Fakat şeyh olmasından dolayı üzerindeki sorumluluk ile hareket eden Divani, müritleri ve gönüllüleri için yol göstermek amacıyla bu sözleri dile getirmiştir.

Geh harâretle perîşân-hâl idersün 'âlemi
Geh bahâr ile müzeyyen sûr idersün mâtemi
Gâh bin yıl ömr ile yeksân görürsün bir demi
Vaz'-ı nâ-hemvârına geh döndürsün âdemi
Niçün eylersün 'aceb ey rüzgâr-ı bî-vefâ
'Âşıkı ma'sukdan ma'suku 'âşıkdan cüdâ

Bazı zaman sıcaklığıyla âlemi perişan edersin. Bazı zaman bahar ile süsleyip matemî bayram edersin. Bazen bin yıllık bir ömür ile bir anı eş tutarsın. Âdemi eğri bir eksene koymuşsun döndürürsün. Ey vefasız rüzgâr acaba niçin âşığı maşuktan, maşuku âşıktan ayırırsın?

Bende geniş olarak bakıldığında kâinatın düzeni anlatılmaktadır. Bu düzen, Allah'ın isimlerine ve bu isimlerin içerdiği güçlere dayanmaktadır. Dünyanın güneş etrafındaki yörüngesi elips şeklindedir ve bunun sonucunda mevsimler oluşur. Mevsimler, Allah'ın bazı özelliklerinin tecellisidir. Şair birinci mısradaki dünyanın güneşe yaklaşması dolayısıyla yaz mevsiminin kavurucu etkisinden söz eder. Güneş ısısının bu yakıcı özelliği hat safhaya vardığında toprak kuruyarak canlılığını kaybeder ve üzerindeki her şey perişan olur. Perişan olan ve matem havasına bürünen tabiat, ikinci mısradaki baharın gelişi ile tekrar hayat bulur. (YAZIR 2006, 364)

Üçüncü mısradaki bin yıllık bir ömür ile bir anın eş tutulduğunu anlatan Sultan Divani, zamanın göreceliğini dile getirir. Kuran-ı Kerim'de de açıkça görüldüğü üzere zaman kâinat sisteminin bir parçası olarak sonradan yaratılmış olup birbirini takip eden anlar dizisi değildir (Zamanın faraziliği için bakınız; Müminun Suresi 112,113 ve 114. ayetler). Bilakis bir tek

anın üzerine dikey olarak yerleştirilmiştir. İnsan acziyeti onu akıp gitmekte gibi algılamaktadır. Çünkü hayatın oluşabilmesi için Allah, insanı aciz yaratmıştır.

Anlar nasıl olur da bir anın üzerine dikey olarak yerleştirilebilir? Bu durumun anlaşılabilmesi için gökdelenler güzel bir örnektir. Gökdelenin birinci katı üzerine çok sayıda kat inşa edilir. Ancak mekân olarak gözüken tek bir katın genişliğidir. Böylece bir insanın bulunabileceği bir alana çok sayıda insan sığmaktadır. Zamanı da gökdelen şeklinde düşünersek, başlangıcından sonuna kadar aynı an üzerine kurulu olduğunu görürüz. Bir tek an ile bin yıllık bir ömrün eş tutulması bu gerçeğin sonucudur.

Dördüncü mısradaki; dünyanın eksen eğriliğinden bahsedilir. Dünya, güneş etrafında 23 derece 27 dakika eğik bir eksenle dönmektedir. Divani, gök bilimine dair verdiği bu bilgilerle Allah'ın insan hayatı için gerekli olarak ortaya koyduğu düzeni gösterir.

Virmezüz hergiz vücûdı kesrete vahdetdeyüz

Âline aldanmada gerçi senün rağbetdeyüz

Ârifüz her nesneye ammâ yine gafletdeyüz

Düşmüşüz efkâr-ı bî-pâyânuna hayretdeyüz

Niçün eylersün 'aceb ey rüzgâr-ı bî-vefâ

'Âşıkı ma'sukdan ma'suku 'âşıkdan cüdâ

Vahdetteyiz, varlığı asla kesrete vermeyiz. Tuzağına aldanmada gerçi rağbetteyiz. Her nesneye arifüz ama yine de gafletteyiz. Sonsuzluk fikrine düşmüşüz hayretteyiz. Ey vefasız rüzgâr acaba niçin âşığı maşuktan, maşuku âşıktan ayırırsın?

Şairin tevhit ehli olduğunu, bu şiiri şeyh olması dolayısıyla müritleri için dile getirdiğini daha önce belirtmiştik. Bu makam, irşat makamı olup; nefsin terbiye edildiği, Allah'tan başka hiçbir varlığın kalmadığı bir seviyedir. Sultan Divani'nin kendisi vahdeti yaşamakta ve bu makamda sözlere yer kalmadığını bilmektedir. Burada her şey gönülle olur. Öte yandan müritlerine yol gösterebilmesi için dile gelmesi yani kesret âlemine geri dönmesi gerekir. Böylece şiirde birbirine zıt gibi görünen iki farklı bakış açısı ortaya çıkar. Birincisi; Şeyh Semai'nin kendi kendisi ile baş başa kaldığındaki sesidir. Burada başkalarının sorumluluğu yoktur. İkincisi ise; müritlerinin sorumluluğu ile dile getirdiği sözlerdir. Burada kendi halini değil, müritlerinin içinde bulunduğu durumu düşünerek konuşmaktadır. Vahdet

ve kesret birbirine zıt gibi görünse de, aslında bir bütünü iki parçasıdır. Mürşit olan, hem vahdette hem de kesrette bulunmayı bilmelidir.

Sonsuzluk, insan aklı sınırlarının dışına çıktığı için insanlar onu anlamakta zorlanırlar. Çünkü mantık her şeyi belirli hudutlar içerisinde görmek ister. Bu ölçünün dışında kalanları ise ya inkâr eder ya da hayretle karşılar. Konu Allah ise hiçbir şeyin sınırı yoktur. Sınırlı olan insanın, sınırsız olan Allah'ı anlaması ne derece mümkündür? Bir yanda sınırlara mahkûm, aciz bir kul; diğer yanda sınırsız güce sahip yaratıcı! Bu durum tezat gibi görünse de insanın Allah'ı tanımaya ve kavramaya çalışması onun yegâne görevidir. Allah'ı kavramaya çalışan insanın sınırları her an genişler ve kapasitesi artar. (Bu kavrayışın en ileri noktası Hz. Peygamber'dir.) Aslında insan zannedildiği kadar sınırlı bir varlık değildir. Çünkü Allah, bilinen en büyük mekân olan kâinata değil, küçük bir varlık olan insanın gönlüne sığmıştır. Bunun farkına varan insan hayrete düşer; gönlündeki Allah'ın sınırsız olduğunu fark ettiğinde ise asıl büyük hayret başlar. Bundan sonrasının sonu yoktur.

Sana her kim meyl iderse görünürsün ana yâd

'Aksini dutmakdasın her kârma yok i'timâd

'Âlemin vardur velî şânında yokdur 'adl ü dâd

Doğrusun söyle Semâ'î'ye nedür bundan murâd

Niçün eylersün 'aceb ey rüzgâr-ı bî-vefâ

'Âşıkı ma'sukdan ma'suku 'âşıktan cüdâ

Sana her kim meylederse ona yabancı görünürsün. Aksini yapmaktasın (senin)her kararına itimat yoktur. Âlemin vardır fakat şânında adalet yoktur. Doğrusunu söyle Semai'ye bundan muradın nedir? Ey vefasız rüzgâr acaba niçin âşığı maşuktan, maşuku âşıktan ayırırısın?

İnsan bir arayış içerisinde. Bunu, içindeki boşluğu doldurmak arzusu olarak da nitelendirebiliriz. Bu boşluk, dünya sevgisi ile doldurulmaya çalışılınca, sonu gelmeyen bir istekler silsilesi oluşmaya başlar. Bu isteklerin her birine ulaşıldıkça ortaya çıkan tatminsizlik ile meydana gelen hayal kırıklığı, sonunda insanı büyük bir çıkmaza sürükler. Öte yandan isteğine ulaşamamanın verdiği psikoloji; insanın hayatını kaplayacak bir meşguliyete sebep olur. Bu da ömrün dünyaya adanmasıdır ki insanı kendine köle eder. Sultan Divani ikinci

mısrada; dünyanın ikiyüzlü olduğuna dikkat çekerek aslı ile görüntüsü arasındaki farkı vurgular. Nitekim bu durum Bakara Suresi 212. ayette;

“İnkârcılara dünya hayatı bezendi de iman edenlerle eğleniyorlar. Oysa korunan o müminler, kıyamet günü onların üstündedirler. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir” (YAZIR 2006, 38)

şeklinde ortaya konmaktadır. Dünya hayatı, dünyaya meyil eden inkârcıların, inananlardan ayırt edilmesi için bezenmiştir ve Allah’tan uzaklaşan insanların gözüne, görevi icabı süslü ve cazip gösterilmiştir. Divani’nin dördüncü bendin ikinci mısramında “âline aldanmada rağbetteyiz” olarak belirttiği husus, burada net bir şekilde karşımıza çıkar. İnkârcılara tuzak olarak sunulan ve onların mahvına sebep olan dünya, inananlar için yanlışları gösteren bir kurtuluş vesilesidir.

Üçüncü mısradaki adaletsizlik geniş açılı bir kavramdır. Anlaşılabilmesi için adalet kavramıyla birlikte düşünülmesi gerekir. Burada karşımıza birden fazla adalet anlayışı çıkar. Bunlardan ilki dünya hayatının genel görünümündeki adaletsizliğidir. Dünya, dışarıdan bakıldığında insanların birbirlerinin haklarını çiğnedikleri adaletsiz bir yerdir. İnsanlar emellerine kavuşabilmek için her türlü haksızlığı kendilerine mubah görürler. İkincisi; bu insanların zihnindeki, başkalarına yaşama hakkı tanımayan ve kendi egolarına hizmet eden bir adalet anlayışıdır. Üçüncüsü; inanan insanların kabullendiği bir adalet anlayışıdır ki bu anlayış, hak çiğnememek üzere inşa edilmiştir. Dördüncüsü ve esas olanı ise ilahi adalettir. İlahi adalet; Allah tarafından ortaya konulmuş ve yalnız O’nun bildiği bir sistemdir. Bu sistemin nasıl işlediğini anlamak aciz olarak yaratılan kul için imkânsızdır. Adaletsizlik olarak görünen bir takım olayların, ilahi adalet sistemi içerisinde yer aldığı ancak arifler tarafından sezilebilir. Sulatan Divani, müritlerine, ilahi adaleti anlatabilmek amacıyla sembolik ifadelerle arifane bir yol izlemiş ve feleğin adaletsizliğinden yakınmıştır.

Sonuç

Mütekerriir müseddeşe genel olarak bakıldığında, ilk bendin kulağa, ikinci bendin göze, üçüncü bendin gönle hitap ettiği görülür. Kuran’da insanın yaratılışı anlatılırken Secde Suresi 9. ayette Allah;

“Ve sizin için kulaklar, gözler ve gönüller var etti” (YAZIR 2006, 342)

buyurmaktadır. Burada bahsi geçen kulak, ilm’el yakîn; göz, ayn’el yakîn, gönül ise Hakk’el yakîn derecelerine işaret eder. Birinci bendin temasını teşkil eden zulüm, maddi âleme ait bir fiil olduğu için ilim ile anlatılabilir. Dolayısıyla kulağa hitap eder. İkinci bentteki şefkat, manevi bir mefhum olup yalnızca sözlerle anlatılamaz. Örneklerini göstermek gerekir.

Üçüncü bentte, işlerin Allah elinden çıktığı gösterilerek, tevhide ulaşılmaktadır. Birinci bende Sultan Divani'nin sözleri, ikinci bende yaşayışı, üçüncü bende hali hâkimdir.

Yukarıda saydığımız üç mertebeyi geçmiş olan Divani, dördüncü bentte vahdete ulaşarak oradan müritlerine, sonsuzluğa giden yolun kapısını göstermektedir. Son bentte ise, artık irşat makamına ulaşan bu yüce insan, müritlerinin hallerine göre her mertebeye inip çıkabilmektedir. Yani Allah'a olan yolculuk bitmiş, Allah'taki sonsuz yolculuk başlamıştır.

Ayrılıktan şikâyet âşıklık halinin bir derecesidir. Mesnevisinin ilk beytinde;

“Şu neyin nasıl şikâyet etmekte olduğunu dinle ki, onun nevası ayrılık hikâyesidir.” (MEVLEVÎ 1965, 49) diyen Hz. Mevlana, ney vasıtası ile insan-ı kâmilin ayrılık acısıyla ettiği şikâyeti dile getirir. Mesnevi şerhinde Tahir-ül Mevlevi bahsi geçen şikâyet ile ilgili şunları nakleder:

“Belli oluyor ki şu hal, kavuşamamamın sonucudur. Bu ise bekabillah mertebesine ulaşmış olgun insan için olanaksızdır.” (MEVLEVÎ 1965, 49)

Şikâyetin mazur görüleni aşığı mahsustur ki bu hal Allah katında isyan sayılmaz. Çünkü Allah aşığının günahına sevabına bakmaz. Ancak şikâyetin dile gelişinde seviyeler bulunmaktadır. Bunlardan biri Divane Mehmet'in yaptığı gibi suçlanacak bir mevhumun icat edilmesidir.

Âdemi dünyaya yani ayrılık yurduna gönderen Allah'tır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Tin Suresi'nin 4. ve 5. ayetlerinde:

“Biz insanı en güzel biçimde yarattık, sonra da çevirdik aşağıların aşağısına attık” (YAZIR 2006, 510)

buyrulmaktadır.

Cennette yaratılan insan, şeytanın vesvesesine kulak verdiği için dünyaya indirilmiştir. Bu düşüşün vesilesi şeytan, sebebi insan (nefsi) ve faili –bütün fiillerde olduğu gibi- Allah'tır. Açıkça Allah'ın takdirine (sevgilinin cefasına) karşı gelemeyecek olan insan (âşık), şeytani (nefsini) kendine muhatap etmeyerek çareyi feleğe vebal yüklemekte bulur ki bu da bir tür kaçıştır. Merhametsiz felek, âşık ve maşuku ayırarak aşk ehlinin canına her an kast etmektedir.

İlk bakışta bu kast ediş ölümü hatırlatsa da perdeler açıldıkça ölümsüzlük tecelli eder. Aşk ehlinin aşkına vesile bu ayrılığın ta kendisidir. Böylece zulüm örtüsünde bir merhamet, şikâyet arkasında bir müptela vücuda gelir. Fuzûlî'nin meşhur beyti bu müptela halin ifadesidir.

Yâ Rab belâ-yı aşk ile kıl âşına beni

Bir dem belâ-yı aşktan kılma cüdâ beni

Ayrılık acısıyla bağı delinen âşık feryat eder. Bu feryat bir isyan değil, aşkın dile gelişidir. Gönüldeki ateşin dumanı tüter, ilim olur, dile gelir (kıl ü kal). Aşkın söz erbabı kişinin dilinden dökülmesi, bahsi geçen ilmin en saf şeklidir ki her kişi değil ancak er kişi tarafından sezilebilir. Dile gelen her söz bir incidir istirdiye içinde. Erlik, inciyi kırmadan istirdiyeyi açmakla olur. Mesnevi şerhinde Tahir-ül Mevlevi aynı bahiste Şirazlı Hafız'ın bir gazelini hatırlatır:

“Bir bülbül gördüm, gül yaprağını gagasında tutmuştu. Hazin hazin ötüyordu. Ayan-ı visalde yani gül yaprağı gaganda iken feryat etmene sebep ne? diye sordum. Maşukun cilvesi bize böyle yaptırıyor cevabını verdi.” (MEVLEVİ 1965, 53)

Divane Mehmet'in feleğe olan öfkesi, maşukuna kavuşmasına engel oluşundandır. Felekten kasıt ise dünya hayatının hayali gerçekliğidir. Hayali olan bu dünya hayatı ne için cevr ü cefa etmekte, âşığı maşuktan maşuku âşıktan ayırmaktadır? Müseddesin mütekerrir beytinde bu soruyu soruyormuş gibi görünen şairin aslında ne felekle ne de şikâyetle işi vardır. Dünya hayatının faraziliği gibi felek mazmunu da tabiri caizse “uydurulmuş” bir mefhumdur. Cümle insan bu dünyada nefis terbiyesinde iken, âşık kişi tüm arzularından geçmiş ve Allah'ın muhabbetinden gayrı hiçbir ihtiyacı kalmamıştır. Bu halin en güzel ifadelerinden biri yine Fuzûlî dilinden dökülür:

Işk zevkiyle hoşam terk-i nasihat kıl refik

Ben tiryâkî-mizâcem zehr kâr etmez bana

Yüzünü tamamıyla Allah'a dönmüş, dünyevi arzularından sıyrılmış, sevgilisinin hasretiyle yanıp tutuşan âşık daha ne diye bu farazi hayatın gurbetinde eriyip gitmektedir? Divane Mehmet'in sorusu içinde cevap, derdi içinde derman bulmak mümkündür. Zira kendisi, yaşadığı hayatın Allah tarafından takdir edildiğinin elbette ki bilincindedir. Allah'tan gelen her şey gibi bu gurbet de mübarektir. Ayrılık bir taraftan derdini körüklerken diğer taraftan şifasını takdim eder. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi ayrılıktan şikâyet adabının da kademeleri vardır. Feryat etmek, âşıklığın bir derecesidir ki daha sonraki basamaklarda yerini sükûta bırakır.

İncelemeye çalıştığımız mütekerrir müseddesinde, Divane Mehmet Çelebi iki önemli ismin etkisi altındadır; atası Hz. Mevlana ve Fuzulî... Müseddeste vücut bulan vahdet fikri, dünya hayatının aldatıcılığı ve olgun insan portresi Hz. Mevlana'nın mirası iken, anlam katmanları Fuzulî'ye olan muhabbete işaret eder. Nitekim mütekerrir müseddeste farklı okuyuşlarda ortaya çıkabilecek üç anlam tabakası bulunmaktadır. Bunlardan ilki; dünyevi aşkın ve ayrılık acısının anlatıldığı basamaktır. Şiire bu gözle bakıldığında; şairin sevgilisinden uzak düştüğü ve ayrılık acısıyla dünyaya haykırdığı görülür. Buradaki sevgi,

karşı cinse duyulan dünyevi bir sevgidir. İkinci basamakta dünya nimetlerinin aldatıcı etkisinden uzaklaşmak isteyen bir mürit konuşur. Nefsi, dünyaya meyletmekte ve kendisini Allah'tan uzaklaştırmaktadır. Üçüncü ve en müphem basamakta ise Allah aşkıyla yanıp tutuşan bir mürşit oturur. Dünya gerçekliği aşığı maşukundan ayırmaktadır.

Divane Mehmet Çelebi, Mevlevi olması dolayısıyla Semai mahlasını hak edecek güzellikte dönmekte olup bu güzelliği aynı şekilde sözlerine yansıtmayı da bilmıştır. Divane'nin kendisi gibi ağzından dökülen sözler de dönmektedir. Bu sözler Mehmet Çelebi'yi varlık âleminde alıp sonsuzluk yurduna götürerek divane etmiş ve irşat sebebiyle ayrılık yurduna geri getirerek dönüşünü tamamlamıştır. Aslında tıpkı müseddesteki gibi makrodan mikroya doğru baktığımızda her şey dönmektedir. Semazenler gibi; gökler dönmekte, dünya dönmekte, mevsimler dönmekte hatta atomlar dahi dönmektedir.

Müseddesin birinci basamaktaki anlamı üzerinde ayrıntılı olarak durmadık. Nitekim ilk okuyuşta, şairin sevdiği insandan ayrı düştüğü ve bu ayrılığın acısıyla feleğe yani dünyaya düşmanlık beslediği görülür. Acımasız dünya sevgililerin kavuşmasına olanak sağlamamakta ve bu haliyle âşıkların canına kıymaktadır. Sevdiği kişiden ayrı düşen âşık henüz yaşarken her an ölür ve canı bir kere değil defalarca yanar. Divane Mehmet Çelebi, ayrılığı rüzgâr sembolü ile somutlaştırmış, daha sonra ona vefasızlık gibi soyut bir özellik yükleyerek yakınmaktan geri durmamıştır.

İkinci basamaktaki anlamı üzerinde biraz durup ağırlığı üçüncü ve son tabakaya verdik. Şair, bir mürşit olarak müritlerine hitap etme sorumluluğunu da taşıyarak yazdığı müseddesinde dünyanın yani kesret âleminin insanı yaratıcısından uzaklaştırma özelliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Divane Mehmet Çelebi'nin her bendin sonunda tekrar ettiği iki mısra, dünyanın bu yönünü şiir boyunca vurgular. Bir cümle ile söylemek gerekirse; şairin hem müritlerini hem de bütün insanları dünyanın söz konusu özelliği karşısında dikkatli olmaya çağırıldığı ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

- CAN, Şefik (2004). *Mevlânâ Hayâtı-Şahsiyeti-Fikirleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yay.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1992). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

- ERAYDIN, Selçuk (1990). *Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1985), *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1953). *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KARA, Mustafa (1990). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAKOÇ, Sezai (2006), *Mevlânâ*, İstanbul: Diriliş Yay.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul, Akçağ Yay.
- KUR'AN-I KERİM (2006). İstanbul: Sentez Yayınevi.
- MEVLEVÎ, Tahir-ül (1965). *Mesnevi Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: Selam Yayınları, c.1-1.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (1998). *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*, İstanbul: Sidre Yayıncılık.
- PALA, İskender (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay.